CZU: [94 + 353:63](478)″18″ **https://doi.org/10.59295/sum10(220)2025_02**

ÎNFIINȚAREA TOVĂRĂȘIILOR RURALE DE CREDIT AGRICOL RECIPROC ÎN PREOCUPĂRILE ZEMSTVEI DIN BASARABIA ÎN ANII ’70 AI SECOLULUI AL XIX-LEA

Andrei EMILCIUC,
Universitatea de Stat din Moldova

Înființarea tovărășiilor rurale de credit agricol reciproc în Basarabia în anii ’70 ai secolului al XIX-lea a fost un proces complex și contradictoriu, care s-a confruntat cu o serie de provocări și dificultăți, datorate atât cadrului general imperial, cât și celui cu specific regional. În primul rând, guvernul rus a oferit o asistență insuficientă tovărășiilor agricole, ceea ce a condus la un deficit de resurse financiare și materiale. Totodată, predominarea elementului moșieresc în rândul deputaților zemstvei, în mod specific viziunea clasei nobiliare asupra proceselor socio-economice, a avut un impact important asupra felului cum a fost conceput și organizat întregul proces. Pe de altă parte, mulți țărani erau reticenți să-și pună la comun resursele, temându-se de pierderea controlului asupra pământului lor, fapt ce a îngreunat procesul de înființare a tovărășiilor. Mai mult, lipsa de educație și de experiență a țăranilor a redus folosirea creditelor contractate la achiziția tehnicii agricole moderne – scopul primar al tovărășiilor, ei creditându-se, cu precădere, pentru a-și acoperi subzistența.

Cuvinte-cheie: *Basarabia, zemstva, creditare, tovărășii, nobilime,* țărănime, modernizare, agricultură.

THE ESTABLISHMENT OF RURAL AGRICULTURAL CREDIT BROTHERHOODS IN THE CONCERNS OF BESSARABIA ZEMSTVO IN THE 1870s

The establishment of rural mutual agricultural credit brotherhoods in Bessarabia in the 1870s was a complex and contradictory process, which faced a series of challenges and difficulties, due to both the general imperial and the regional specific context. First of all, the Russian government provided insufficient assistance to the agricultural societies, which led to a shortage of financial and material resources. At the same time, the predominance of the landowner element among the zemstvo deputies, namely the noble class’ vision of socio-economic processes, had a significant impact on the way the entire process was conceived and organized. On the other hand, many peasants were reluctant to pool their resources, fearing the loss of control over their land, which made the process of establishing the societies difficult. Moreover, the lack of education and experience of the peasants reduced the use of taken loans on purchase of modern agricultural equipment – the primary goal of the brotherhoods, as they borrowed mainly to cover their subsistence.

Keywords: *Bessarabia, zemstvo, lending, comrades, nobility, peasantry, modernization, agriculture.*

Introducere

Primele forme ale cooperației agricole au apărut în Europa încă de prin secolul al XVIII-lea, dar conceptual acestea au fost fundamentate în anii ’50 – începutul anilor ’60 ai secolului al XIX-lea, de către germanii Hermann Schulze-Delitzsch și Friedrich Wilhelm Raiffeisen. Doar odată cu aceasta, cooperația agricolă rurală capătă o răspândire rapidă prin Europa și chiar în afara hotarelor ei.

La începutul anilor ’60, Imperiul Rus a inițiat o serie de reforme agrare care au vizat eliberarea țăranilor de iobăgie și redistribuirea pământului. Împroprietărirea a scos la iveală o serie de probleme în ceea ce privește capacitățile limitate ale miilor de mici proprietari agricoli de a găsi resurse financiare necesare pentru necesitățile curente de producere, dar și pentru a investi în creșterea gospodăriilor proprii. Inspirată din practica germană, prima tovărășie agricolă apărută în Imperiul Rus în 1865, a fost o inițiativă privată. Ea a venit din partea unui moșier din gubernia Kostroma, chiar pentru a susține propriii țărani, eliberați din șerbie. Statutul acestei tovărășii a fost aprobat de guvern la 22 octombrie 1865. Însă abia după apariția, tot din inițiativă particulară, a celei de-a doua tovărășii de acest gen, guvernul rus conștientizează beneficiul acestora, și adoptă în anul 1869 statutul-tip al unor astfel de instituții, preluând inițiativa susținerii deschiderii

tovărășiilor agricole în tot cuprinsul imperiului, prin intermediul zemstvelor.

Tovărășiile de credit reprezentau o formă incipientă a cooperației, fiind preferate de autoritățile imperiale din mai multe motive. *Primo*, se țintea distrugerea obștii sătești prin încurajarea inițiativei private în rândul țăranilor împroprietăriți. *Secundo*, statul nu dispunea de un sistem financiar-bancar bine dezvoltat și ramificat pentru a susține micii-agricultori. *Tertio*, autoritățile imperiale nu doreau ca țăranii, abia scăpați de dependența funciară față de moșieri, să ajungă într-o dependență financiară față de aceștia.

În articolul de față ne propunem să analizăm discuțiile purtate în cadrul adunărilor de zemstvă din Basarabia cu privire la înființarea în mediul rural a tovărășiilor de credit agricol. Scopul nostru este de a stabili dificultățile și provocările cu care s-au confruntat organele executive ale zemstvelor în promovarea și susținerea acestor instituții în rândul țăranilor și a altor categorii de mici agricultori. Problema în cauză este slab studiată în istoriografie, printre puținele contribuții putând fi menționate studiile semnate în perioada interbelică de Ep. Balamace și V. Ghenzul [1-2]. Dezvoltarea subiectului este cu atât mai importantă, cu cât actualmente autoritățile de diferit rang caută soluții pentru susținerea agricultorilor, problema principală fiind lipsa acută de capital operațional. Situația de după 1991, de altfel, comportă multe paralele cu perioada analizată în acest studiu, legate de procesele de împroprietărire și formare a antreprenorialului rural.

Rezultate obținute și discuții

În Basarabia reforma agrară și cea a zemstvei avea să fie aplicată mai târziu decât în restul imperiului, prin Regulamentele din 14 iulie 1868 și 28 octombrie 1868. Pentru Adunarea Zemstvei regionale, întrunită pentru prima oară la 12 noiembrie 1869, existau foarte multe alte chestiuni de ordin organizatoric, din care motiv, chiar dacă era foarte stringentă, problema tovărășiilor rurale de credit agricol nu figura pe ordinea de zi. Ea apare în vizorul zemstvei abia după ce guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei P.E. Koțebu vine cu inițiativa de sprijinire a țăranilor prin deschiderea unor instituții locale de credit agricol. Pentru fondul primar necesar, acesta a propus ministrului de interne A.E. Timașev utilizarea sumelor acumulate din prestația pentru întreținerea trăsurilor de cai pentru demnitarii poliției. Această prestație fusese preschimbată în bani din anul 1857, dar a continuat să fie percepută în muncă, din cauza unor dificultăți birocratice. Ca rezultat se acumulase o sumă de 172.854 de ruble, care rămăsese fără destinație clară, existând propunerea de a fi folosită la deschiderea oficiilor poștale sătești. Ministrul de interne a acceptat ideea, și de comun acord cu ministrul de finanțe, a sugerat transmiterea chestiunii în responsabilitatea Adunării Zemstvei regionale. La 26 martie 1870 P. E. Koțebu înaintează guvernatorului Basarabiei aceasta propunere și solicită implicarea zemstvei regionale [3, p. 325-326].

Biroul executiv al Zemstvei regionale a examinat chestiunea și a propus pentru creditarea țăranilor să fie instituite case rurale de ajutor, câte una pe lângă fiecare birou al zemstvelor județene, de tipul băncilor țărănești. De asemenea, acesta a propus a include în fondul de sprijinire încă două capitaluri ce s-au acumulat în Basarabia, pe lângă suma amintită: 1) capitalul alcătuit din sumele achitate din guvernul rus pentru cerealele rechiziționate pentru armată în perioada Războiului Crimeei (1853–1856) – reprezentând 105.752,71 ruble; 2) suma colectată din taxa de 20 copeici de pe fiecare familie, pentru întreținerea magaziilor pentru păstrarea cerealelor de rezervă, reprezentând 24.843,72 ruble. Biroul își asuma să elaboreze un proiect de reguli pentru activitatea acestor instituții și să-l înainteze spre aprobare Adunării Zemstvei Regionale [4, p. 38-40]. În ședința din 12 iunie 1870, deputații Zemstvei Regionale au avizat doar propunerea privind alocarea în aceste sens a sumei inițiale propuse de guvernatorul general P. E. Koțebu, restul propunerilor urmând a fi avizate de ministrul de interne, după elaborarea proiectului [5, p. 72].

În timpul lucrului la proiect, Biroul executiv al Zemstvei regionale s-a confruntat cu o serie de dificultăți și presiuni. În consecință, ideea caselor de ajutor județene a fost abandonată, fiind înlocuită cu cea a tovărășiilor sătești de credit agricol reciproc. Proiectul definitivat al Regulamentului a fost aprobat de Adunarea Zemstvei regionale în ședința din 11 decembrie 1871. El includea câteva prevederi cheie: 1) tovărășiile puteau fi deschise cu minimum 20 de membri cotizanți, care și-au plătit participația integral sau o achitau în părți; 2) în fruntea acestora era ales un tutore din partea adunării județene de zemstvă; 3) creditul pentru capitalul inițial era acordat pe o perioadă de 10 ani fără dobândă. Pentru a putea fi aplicat,

Adunarea i-a cerut biroului să solicite avizul ministrului de interne. La 17 martie 1872 acesta a înaintat guvernatorului Basarabiei proiectul de regulament pentru a fi înaintat conform procedurilor ministrului de interne spre avizare, inclusiv în ceea ce privește sumele propuse suplimentar pentru a completa fondul primar. Însă avizul ministrului de interne s-a lăsat așteptat [6, p. 327].

Între timp și zemstvele județene au întreprins anumite acțiuni în acest sens. În ședința din 30 octombrie 1871 a Adunării Zemstvei din județul Bender a fost dată citirii circulara Cancelariei Speciale de pe lângă Ministerul de Finanțe, cu privire la alcătuirea proiectelor de statut pentru tovărășiile în cauză. Adunarea a solicitat biroului executiv să prezinte propuneri în acest sens către următoarea sesiune ordinară [7, p. 91]. La 31 octombrie 1871, Adunarea Zemstvei din județul Orhei, examinând aceeași chestiune, a hotărât a însărcina comisia de revizie să întocmească o listă de câte doi reprezentanți de la fiecare plasă, care să se ocupe cu tutelarea procesului de deschiderea a tovărășiilor rurale de credit agricol. În ședința din 1 noiembrie lista a fost prezentată adunării și aprobată [8, p. 50-52].

Abia în toamna anului 1873, cu ocazia aflării la Sankt Petersburg și în urma discuțiilor purtate cu funcționarii ministerului de interne, președintele Biroului executiv al Zemstvei regionale a constatat că întârzierea s-a produs din cauza solicitării Zemstvei de a include în capitalul pentru susținerea tovărășiilor suma acumulată din taxa pentru reparația magaziilor pentru păstrarea cerealelor de rezervă. Ca urmare, la 2 octombrie 1873, biroul a solicitat a aproba proiectul fără includerea sumei respective, chestiunea în cauză urmând a fi decisă mai târziu. Membrii biroului au susținut că suma nici nu putea avea un rol substanțial în această inițiativă, deoarece era destul de mică. Însă, în răspunsul oficial al ministerului dat guvernatorului se indica că nici suma transferată în 1869 de Ministerul de Război pentru cerealele rechiziționate din magaziile de rezervă în anii 1854–1855 nu putea fi avizată pentru a fi inclusă în capitalul de sprijinire a deschiderii tovărășiilor rurale de credit agricol reciproc. Ministerul a solicitat ca să-i fie expediate informații în privința acordului comunităților țărănești de la care au fost rechiziționate cerealele, pentru transferul sumelor care li se cuveneau în capitalul respectiv, dar și în privința existenței restanțelor la completarea magaziilor de rezervă cu cereale. Biroul executiv a raportat Adunării Zemstvei că acordurile din partea comunităților rurale au fost obținute încă în 1870, când a venit cu această propunere, și a asigurat că magaziile erau completate cu rezerve suficiente de cereale, chiar dacă nu dispunea de date concrete în această privință. Ca urmare, biroul insista de a relua demersurile înaintate Ministerului de Interne pentru aprobarea proiectului de organizare a tovărășiilor rurale de credit agricol în Basarabia cu includerea sumei în cauză. Adunarea Zemstvei regionale a hotărât, totuși, a exclude și această sumă, din motivul recoltei proaste din acel an. Ca urmare, biroul a fost împuternicit să reia corespondența cu Ministerul de Interne, însă limitându-se a solicita includerea în capitalul pentru organizarea tovărășiilor rurale de credit agricol doar a sumei prevăzute pentru deschiderea poștelor în localitățile rurale – 172.853,79 ruble [6, p. 328-335].

Doar la 28 octombrie 1874, Consiliul de Stat a permis Zemstvei din Basarabia (transformată în 1873 în gubernie) să transfere suma prevăzută pentru poștele rurale, cu excepția banilor parveniți de la evrei, în fondul inițial de creditare a tovărășiilor rurale. Ca urmare, suma respectivă a fost redusă la 166.897,14 ruble. Tovărășiile urmau a fi instituite în baza statutului-tip aprobat de Ministerul de Finanțe, dar cu condiția ca fiecare statut să fie în prealabil înaintat spre aprobare ministerului, cu anexarea acordului biroului executiv al Zemstvei județene cu fondatorul tovărășiei, în privința sumei și condițiilor de acordare a creditului din acel fond [9, p. 333].

Indisponibilitatea autorităților imperiale de a contribui financiar la deschiderea tovărășiilor rurale de credit denotă, în opinia noastră, rezervele mari pe care le aveau cercurile conducătoare de la Sankt Petersburg față de această inițiativă. Ca urmare, guvernul rus a decis să nu rișteze careva pierderi financiare, alocând doar sumele care, de fapt, trebuiau restituite comunităților rurale. Astfel această primă etapă de testare a noului instrument instituțional de mic credit a fost pusă totalmente pe seama micilor producători agricoli.

La 26 noiembrie 1874, guvernatorul Basarabiei informa Biroul executiv al Zemstvei guberniale despre decizia din 28 octombrie 1874 a Consiliului de Stat. Instituția, la rândul său a prezentat Adunării Zemstvei Guberniale un raport în acest sens. În ședința din 20 decembrie 1874, Adunarea Zemstvei guberniale a dispus biroului său executiv să solicite dosarele și sumele colectate din taxa pentru întreținerea poștelor de la Administrația Financiară și să elaboreze un proiect de repartizare a sumelor pe județe. Pentru a urgenta

procesul, biroul a fost împuternicit să aloce la cererea birourilor județene, fără aprobarea adunării, până la jumătate din suma ce se cuvenea fiecărui județ [10, p. 18]. La 18 iulie 1875, Biroul Zemstvei Guberniale a remis birourilor județene o serie de norme de care acestea urmau să se conducă la acordarea creditelor pentru deschiderea tovărășiilor rurale de credit agricol: 1) să fie deschise după statutul Societății de Agricultură din Moscova; 2) suma creditului urma să nu depășească 1.500 de ruble, iar dacă era posibil trebuia să fie mai mică; 3) în contractul de creditare urma să fie fixată o dobândă anuală de 3%; 4) termenul de creditare urma să fie fixat la 5 ani; 5) cota de participare a unui membru nu trebuia să depășească 60 de ruble; 6) din responsabilitatea materială a fiecărui membru al tovărășiei erau exceptate o pereche de boi sau cai, și respectiv un car sau căruță, o vacă sau cinci oi și 25 de puduri de semințe. Biroul executiv al Zemstvei din județul Orhei a constat că aceste reguli erau contrare celor aprobate de Adunarea Zemstvei la 11 decembrie 1871 și a propus Adunării Zemstvei județene să amâne deschiderea tovărășiilor, până la clarificarea tuturor chestiunilor contradictorii. În ședința din 8 octombrie 1875, Adunarea a avizat pozitiv această propunere [11, p. 57; 12, p. 13-16]. O poziție similară a fost adoptată și de Adunarea Zemstvei din județul Iași, care a decis la 3 octombrie 1875 că toate modificările operate urmau a fi mai întâi aprobate de Adunarea Zemstvei guberniale [13, p. 149-150].

De fapt, Decizia Consiliului de Stat a schimbat din rădăcină toată concepția elaborată în cadrul Zemstvei în privința rolului acesteia în instituirea tovărășiilor rurale de credit agricol. Sistemul gândit în anul 1871 de reprezentanții Zemstvei regionale avea la bază principiul că fiecare comunitate avea dreptul să decidă cum procedează cu suma ce i se cuvenea, iar zemstva dispunea ulterior de aceasta sumă în baza hotărârii obștii sătești. Chiar dacă la baza repartizării sumelor pe județe urma să fie pus numărul de gospodării țărănești conform Recensământului fiscal din 1857-1859, Zemstva gubernială putea decide dacă să aloce unui județ mai mult sau mai puțin. De asemenea, biroul executiv al acesteia a propus deputaților să aprobe condițiile revizuite de acordare a creditelor pentru tovărășii. Modificările constau în: 1) limitarea sumei maxime alocate per tovărășie la 2.000 de ruble; 2) stabilirea unei dobânzi de 5% anual la creditele alocate; 3) limitarea cotizației de membru la maximum 70 de ruble. Termenul inițial de creditare de 10 ani se propunea a fi menținut. Urma a fi pusă în discuție responsabilitatea materială a membrilor tovărășiilor și anume ce proprietăți țărănești puteau fi scoase la licitație pentru recuperarea datoriilor. Biroul a propus să se excepteze: o pereche de boi sau de cai, o vacă sau 10 oi, un car sau căruță, precum și 25 de puduri de semințe. O altă problemă pe care biroul a solicitat să fie discutată se referea la limitarea activității tovărășiilor pe criterii administrative, pe județe și plase. Biroul considera că nu trebuia să fie fixate limitări în această privință, dar insista ca membrii fondatori ai unei tovărășii să fie obligatoriu parte ai comunității rurale care a participat la alcătuirea „capitalului poștal”. Toate aceste schimbări au fost incluse într-un nou set de reguli, care venea să înlocuiască *Instrucțiunile cu privire la regulile de deschidere a tovărășiilor*, aprobate de Adunarea Zemstvei regionale în anul 1871 [14, p. 146-153].

Raportul biroului a fost examinat de Adunarea Zemstvei Guberniale în cadrul ședinței din 16 decembrie 1875. În cadrul discuțiilor au apărut disonanțe în privința modului în care urmează să fie gestionat fondul pentru crearea tovărășiilor rurale de credit agricol. O parte a deputaților a fost de acord ca banii să fie distribuiți zemstvelor județene imediat, pentru ca acestea să preia responsabilitatea în totalitate. Altă parte considera că banii urmau a fi transferați pe măsura instituirii tovărășiilor, urmând a fi gestionați de Biroul Zemstvei Guberniale, pentru o mai bună siguranță. În urma votului, prima opțiune a fost susținută de 21 de deputați, iar cea de-a doua – doar de 5. Ca urmare, Adunarea Zemstvei nu a mai pus în discuție celelalte chestiuni înaintate de birou, lăsându-le la discreția zemstvelor județene [15, p. 40-41]. Totodată biroul a primit sarcina de a distribui pe județe suma disponibilă, care în urma depozitării cu dobândă în instituțiile financiar-bancare ajunsese la 201.091,91 de ruble.

Tabelul 1. Tablou al distribuirii pe județe a sumelor din fondul de sprijinire a tovărășiilor rurale de credit agricol*

Județul	Suma alocată	În %
Chișinău	35630,54	17,71
Orhei	35337,43	17,57

Soroca	38292,68	19,04
Iași	36853,43	18,32
Hotin	44674,98	22,21
Bender	8728,73	4,34
Akkerman	1628,13	0,81
Total	**201145,92**	**100,00**

* [16, p. 41]

Biroul executiv al Zemstvei Guberniale a elaborat totuși, la 15 martie 1876, un set de reguli, care urmau a fi respectate în privința deschiderii tovărășiilor rurale de credit agricol, pe care le-a remis birourilor județene. Potrivit acestora, tovărășiile urmau a fi deschise pentru 10-15 sate cu o populație de peste 2.000 de familii, într-o localitate centrală sau mai intens populată. Zemstvele județene trebuiau să se convingă că persoanele care deschideau o tovărășie erau de încredere. Toate tovărășiile urmau să se conducă de un singur statut-model și anume, în opinia biroului, cel mai practic fiind acela adoptat de comitetului Societății de Agricultură din Moscova, care avea aprobarea Ministerului de Finanțe. Acest lucru se întâmpla deoarece avea pus la bază responsabilitatea materială comună a tuturor membrilor pentru restituirea datoriei, indiferent de cota-parte a fiecăruia. Totodată, față de celălalt statut-model, el nu admitea garanția terților pentru membrii tovărășiei, fapt care putea provoca abuzuri la acordarea creditelor. Termenul creditării inițiale era fixat la 10 ani, recomandându-se fixarea unei dobânzi moderate la creditul acordat din fondul special creat. Pentru stimularea deschiderii unui număr cât mai mare de tovărășii, zemstvele județene puteau acorda acestora credite fără dobândă din propriile fonduri. Suma creditului acordat tovărășiilor pentru capitalul inițial trebuie să fie între 1.000 și 2.000 de ruble. Nu era fixată cota maximă de participație a membrilor, dar biroul solicita ca aceasta să fie nu prea mare, pentru că astfel membrii puteau beneficia de un credit mai mare, fapt considerat a reprezenta un risc. Se preciza că majoritatea tovărășiilor existente în imperiu aveau o cotă de participare de 50 de ruble, și la doar foarte puține aceasta se ridica până la 200 de ruble. Pentru ducerea contabilității se recomanda implicarea învățătorilor rurali, deoarece aceștia erau printre puținii care aveau cunoștință de carte. Se recomanda ca aceștia să fie instruiți sumar despre regulile contabilității și a funcționării tovărășiilor rurale de credit din contul zemstvelor județene. De asemenea biroul solicita birourilor zemstvelor județene să remită rapoarte despre acțiunile întreprinse în acest sens [17, p. 7-13]. Astfel, adunările de zemstvă județene au primit dreptul de a stabili de sine stătător condițiile de deschidere și creditare primară a tovărășiilor în unitățile administrative din subordine, respectând prevederile generale impuse de Biroul Zemstvei Guberniale.

Stabilirea unei dobânzi la creditele acordate tovărășiilor pentru capitalul constitutiv, dar și discuțiile în jurul acestui subiect, relevă foarte clar rezervele zemstvei față de inițiativa deschiderii tovărășiilor rurale de credit reciproc. Aceasta urma să fie nu atât o formă de obținere a unor venituri, cât una de protejare împotriva eventualelor pierderi, care puteau afecta fondul de sprijinire a cooperației rurale de credit. După eventualul eșec al tovărășiilor, aceste sume urmau a fi folosite în revigorarea proiectului inițial privind organizarea unor bănci agricole județene pe lângă zemstve.

Adunarea Zemstvei din județul Orhei a stabilit, în ședința extraordinară din 11 iulie 1876, o serie de reguli care urmau a fi incluse în contractele de creditare primară. Membru co-fondator al unei tovărășii putea fi orice locuitor rural indiferent de starea socială, persoanele din starea socială privilegiată urmând a avea reședința în județ. Suma maximă acordată pentru deschiderea tovărășiilor nu trebuia să depășească 1.000 de ruble pentru acelea cu 20 de membri, 1.450 – pentru cele cu 30 de membrii, 1.850 – pentru cele cu 40 de membri și 2.200 – pentru cele cu 50 și mai mulți membri. Suma pentru capitalul primar se acorda cu o dobândă anuală de 3 %, pentru un termen de 10 ani. Biroul zemstvei județene numea un tutore pentru fiecare tovărășie, care avea dreptul să prezideze adunările și consiliile de administrare a tovărășiilor. De asemenea, tovărășiile urmau să prezinte anual rapoarte despre activitatea lor și să achite 3 ruble, pentru publicarea acestor rapoarte de către birou. Cotizația maximă de membru era fixată la 80 de ruble, iar activitatea acestora

era limitată de hotarele județului. Pentru urgentarea procesului, biroul a informat Adunarea județeană că a solicitat Biroului Zemstvei Guberniale să expedieze suma care i se cuvenea din fondul pentru deschiderea tovărășiilor agricole, alcătuind 35.337 de ruble, la care se adăugau și procentele care s-au acumulat de la 1 martie 1875 până la data expedierii, însă nu a primit un răspuns până la acea dată [18, p. 22-24].

Potrivit datelor parvenite până la 1 decembrie 1876 la Biroul executiv al Zemstvei Guberniale, Adunarea Zemstvei din județul Hotin a inclus în contracte dreptul biroului său executiv la controlul deplin asupra respectării statutului tovărășiei până la returnarea sumei primite. Orice încălcare a consiliului de administrare era raportată adunării, iar deputații în ședință extraordinară hotărau sancțiunile ce urmau a fi aplicate, până la lichidarea tovărășiei. O tovărășie putea beneficia de un capital primar între 200 și 2.000 de ruble. Suma capitalului inițial era acordată cu o dobândă de 5% pe un termen de 20 de ani. Zemstva de Akkerman a hotărât să avizeze deschiderea unei singure tovărășii în plasa Talmaza, căreia să-i transfere întreaga sumă primită – 1.628,13 ruble, fără dobândă, pe un termen de 10 ani. Cotizația maximă de membru a fost stabilită la 50 de ruble, iar activitatea acesteia urma să se desfășoare în baza statutului model elaborat de Societatea de Agricultură din Moscova. Biroul Zemstvei din Soroca a solicitat de la ministrul de finanțe deschiderea a două tovărășii, la Vertiujeni și Văscăuți-Temeleuți, cu alocarea a 1.500 și 1.000 de ruble respectiv, pe un termen de 5 ani, cu o dobândă anuală de 3% și cu posibilitatea restituirii anticipate. Până la restituirea creditului, biroul desemna un tutore, care prezida consiliul de administrare și un locțiitor, pentru cazul când acesta nu putea asista la ședințele consiliului de administrare. Suma maximă a cotizației de membru era fixată la 60 de ruble, fiecare membru fiind responsabil cu propria avere, cu următoarele excepții: o vacă sau cinci oi, un car de boi sau o căruță de cai și 25 de puduri de semințe. Biroul Zemstvei județene din Soroca a informat în această privință Zemstva Gubernială la 4 și 19 februarie 1876 și a solicitat transferul sumei de 2.500 de ruble pentru deschiderea tovărășiilor în cauză. Dar Biroul Zemstvei Guberniale i-a atras atenția că condițiile nu corespundeau celor pe care le-a remis, după care alte solicitări din partea acesteia nu au mai parvenit. În județele Chișinău și Bender au fost formate comisii speciale pentru elaborarea regulilor de acordare a creditului pentru capitalul inițial al tovărășiilor, iar Biroul executiv al Zemstvei din județul Iași nu a remis până la 1 decembrie 1876 un raport în această privință [19, p. 13-16].

Impunerea unui control excesiv în activitatea tovărășiilor agricole relevă încă o dată neîncrederea deputaților zemstvelor, în mare măsură reprezentanți ai nobilimii și ai marilor proprietari funciari, în capacitatea țăranilor de a gestiona aceste instituții de mic credit, instituite pe principii cooperatiste. Dar toate aceste precauții, referindu-ne aici și la dobânda fixată pentru creditele constitutive, limitau serios operațiunile de creditare și nu aveau cum să nu se răsfrângă negativ asupra acumulării propriului capital statutar. Acest capital era esențial pentru ca tovărășiile să poată funcționa și după expirarea celor 10 ani prevăzuți pentru rambursarea creditelor primite de la zemstve.

Primele tovărășii rurale de credit agricol au fost deschise în județul Orhei, la Peresecina și Isacova. Deschiderea acestora a fost posibilă după ce Biroul Zemstvei din acest județ a implicat judecătorii de pace, în calitate de tutori ai tovărășiilor. În cazul primei – pe I. M. Unt-Moldovanu, iar în cazul celei de-a doua – pe N.E. Crăciunescu. Tovărășia din Peresecina și-a deschis activitatea la 18 iulie 1877, cu 20 de membrii și o cotizație maximă de 25 ruble. Tovărășia a primit un credit din partea zemstvei de 1.000 de ruble pe șase ani, cu o dobândă de 3%. Câteva luni mai târziu tovărășia aduna deja peste 60 de membri. La 25 februarie 1878 a primit aprobarea Ministerului de Finanțe tovărășia din Isacova, care s-a instituit cu 50 de membri, cu o cotizație proprie de maxim 50 de ruble și un credit inițial din partea zemstvei de 2.200 de ruble pe un termen de 10 ani [20, p. 48-49].

În celelalte județe deschiderea tovărășiilor întârzia. Zemstva din Hotin motiva situația prin „lipsa lichidităților” din cauza „creșterii cheltuielilor neprevăzute”, odată cu izbucnirea pe 12/24 aprilie 1877 a unui nou război ruso-turc [21, p. 6]. Zemstva din Bender a creat în anul 1876 o comisie pentru elaborarea condițiilor de deschidere a tovărășiilor, care au fost definitivate către cea de-a IX-a sesiune a Adunării Zemstvei din toamna anului 1877. Totuși, din motiv că adunarea nu a avut timp suficient pentru a le examina, acestea au fost lăsate pentru următoarea sesiune ordinară [22, p. 5-6]. Membrul Biroului executiv al Zemstvei din județul Akkerman, V. Kirienko raporta adunării Zemstvei județene în toamna anului 1877 că, în pofida eforturilor pe care le-a depus în convingerea sătenilor din Talmaza în privința beneficiilor

deschiderii unei tovărășii de credit agricol, doar câțiva locuitori și-au dat acordul, din care cauză aceasta nu a putut fi înființată. Acesta solicita adunării să i se acorde răgaz până la următoarea sesiune pentru îndeplinirea sarcinii respective [23, p. 112]. Dar nici peste un an situația nu s-a schimbat. Același Kirienko raporta la 22 octombrie 1878 că locuitorii resping ideea, din motiv că nu aveau școală, iar administrarea operațiunilor tovărășiei era prea dificilă pentru ei. Dar, având nevoie de surse de creditare ieftine, aceștia au propus ca suma prevăzută pentru deschiderea tovărășiei să fie direcționată în Casa de Ajutor din Talmaza, care nu-i mai deservea. Suma urma să fie restituită peste 10 ani, urmând ca ea să-și continue activitatea din sumele acumulate din dobânda aplicată de 6% anual [24, p. 16-19]. În ședința din 20 septembrie 1879 Adunarea Zemstvei din Akkerman nu a acceptat propunerea, dispunând ca suma alocată județului să se păstreze la bancă, până la apariția necesității folosirii după destinație [25, p. 2].

Zemstva din județul Iași a aprobat condițiile de deschidere a tovărășiilor rurale de credit agricol abia în cadrul Sesiunii a X-a, în ședința din 27 octombrie 1878. Potrivit acestora suma maximă a creditului urma să nu depășească 1.000 de ruble pentru 20 de membrii, 1.450 de ruble – pentru 30 de membri, 1.850 de ruble la 40 de membrii, și 2.200 de ruble la 50 și mai mulți membrii. Creditul inițial se acorda cu o dobândă de 3% anual, pe un termen de 10 ani. Tovărășia stabilea cotizația minimă de membru, iar cea maximă nu trebuia să depășească 50 de ruble. Nu erau acceptate în calitate de membrii persoane din rândul clerului, militarilor în rezervă și a nobililor. Biroul Zemstvei numea un tutore, care prezida consiliul tovărășiei și își lăsa dreptul de a face revizii periodice a casieriei și rapoartelor financiare ale tovărășiei. Cu toate aceste, nici până în toamna anului 1879 nu a fost constituită nicio tovărășie. Potrivit biroului Zemstvei, țăranii refuzau să constituie tovărășii din motiv că nu aveau bani. Din acest motiv, deputații Zemstvei considerau că problema o reprezenta neînțelegerea de către locuitorii rurali a rolului și beneficiului acestora. De aceea, în ședința din 26 septembrie 1879, aceștia au hotărât să repartizeze plasele din județ, pentru ca fiecare consilier al biroului să meargă în rândul țăranilor să le explice beneficiul constituirii tovărășiilor agricole. Și anume consilierulor: Olișevski – în plasa Sculeni; Mihailov – în plasa Cornești; Bantâș – în plasa Fălești; M. Buzni – în plasa Ungheni; Casso – în plasa Ghiliceni; N. Leonard – în plasa Glodeni; Coșciug – în plasa Bălți-Slobozia; A. Buzni – în plasa Zăbriceni; P. Cuzminschi – în plasa Copăceni; Gr. Landzberg – în plasa Balatina [26, p. 24-27].

Situația avea să se îmbunătățească oarecum la începutul anilor ’80. Lider continua a fi județul Orhei. Aici tovărășii de credit agricol și-au început activitatea și la Mășcăuți (29 iulie 1879), Bravicea (31 decembrie 1879), Chiperceni (22 iunie 1880), Molovata (17 aprilie 1881), Echimăuți (31 august 1881). Către 1 septembrie 1881 aceste tovărășii adunau 1.113 membri, iar capitalul lor se ridica la 50.230 de ruble, inclusiv: 19.774 din cotizația de membru; 18.200 – credit de la zemstvă; 5.936 – din depozite; 3.767 – credite de la persoane particulare; 2.021 – din venituri și 531 de ruble din capitalul de rezervă [27, p. 1-2]. Către 1 ianuarie 1883 numărul tovărășiilor în județ a ajuns la 10, după ce au fost deschise alte trei la Susleni, Tuzara și Ciocâlteni [28, p. 1-2].

Până în luna mai 1881 în Basarabia fusese deschise tovărășii și în alte două județe: cinci în județul Soroca (în satele Ocolina, Bădiceni, Nădușita, Arionești și Văscăuți) și una în județul Chișinău (în satul Costești). Aceasta din urmă și-a deschis activitatea în iulie 1880, cu 32 de membrii, primind un credit de 1.000 de ruble de la zemstvă. În calitate de tutore a acesteia a fost desemnat de zemstvă moșierul C. V. Lăscari, iar adjunct – E. I. Surucean. Către luna august tovărășia aduna deja peste 100 de membri și a solicitat de la zemstvă acordarea suplimentară a unui credit de 500 de ruble [29, p. 1-2]. Exemplul avea să fie unul „contagios”, la 1 septembrie 1883 în județul Chișinău activau deja 13 tovărășii, fiecare primind cu câte 1.500 de ruble din fondul de susținere al Zemstvei [30, p. 13-14]. Totuși, în celelalte județe nici la această dată nu fuseseră instituite tovărășii, iar cauza o reprezenta, potrivit funcționarilor de zemstvă, neînțelegerea de către locuitorii rurali a beneficiilor acestora, precum și lipsa unor persoane care și-ar fi asumat administrarea lor [31, p. 12].

Concluzii

Tovărășiile agricole s-au dorit a avea un impact pozitiv asupra agriculturii. Ele urmau să contribuie la introducerea tehnicilor agricole moderne în gospodăriile țărănești, precum și la creșterea producției

agricole și la îmbunătățirea nivelului de trai al țăranilor. Dar înființarea tovărășiilor rurale de credit agricol în Basarabia în anii ’70 a secolului al XIX-lea a fost un proces complex și contradictoriu, care s-a confruntat cu o serie de provocări și dificultăți, datorate atât cadrului general imperial, cât și celui cu specific regional. Multe dintre acestea au fost specifice într-o formă sau alta și altor gubernii [32]. Ele erau generate, în primul rând, de decizia guvernului rus de a oferi o asistență minimă tovărășiilor agricole din partea organelor imperiale, ceea ce a condus la un deficit de resurse financiare și materiale. Sumele modeste alocate pentru sprijinirea tovărășiilor nou-înființate le-a creat din start un handicap serios în dezvoltarea ulterioară.

Pe de altă parte, predominarea elementului moșieresc în rândul deputaților zemstvelor, mai exact viziunea reprezentanților nobilimii asupra proceselor socio-economice, a avut un impact important asupra felului cum a fost conceput și organizat întregul proces. Acest lucru s-a manifestat prin limitările impuse în statutul tovărășiilor, desemnarea unor tutori din rândul nobilimii, cu funcție de conducere în consiliile de administrație, controalele contabile excesive, etc. Totodată, printre problemele discutate intens în cadrul zemstvelor s-au numărat mai mult chestiuni auxiliare, precum principiile de repartizare a sumei disponibile pe județe, elaborarea condițiilor de constituire a tovărășiilor și de alocare a capitalului inițial, rata procentuală aplicată tovărășiilor pentru suma primită și perioada în care urma a fi restituită. În schimb, probleme precum pregătirea și instruirea personalului contabil pentru necesitățile tovărășiilor erau menționate doar în treacăt. De aceea, insistența cu care au fost promovate în rândul anumitor comunități rurale mai puțin pregătite a generat rezultate diametral opuse. Totodată, se creează impresia că unele zemstve județene aveau nevoie doar de a bifa deschiderea tovărășiilor în rapoartele remise autorităților guberniale și centrale.

O cauză importantă a eșecului eforturilor zemstvelor de organizare a cooperației creditare în mediul rural era împroprietărirea țăranilor cu loturi insuficiente de pământ, acest lucru fiind elocvent mai ales pentru județele de nord [33]. Pe de altă parte, inițiativa a prins rădăcini mai solide în satele răzeșești din județele centrale ale Basarabiei, acolo unde locuitorii aveau mai multă practică în a-și dezvolta propriile afaceri, fiind mici proprietari de pământ din vechi timpuri, dar dispuneau și de loturi mai mari. Multe tovărășii aveau să falimenteze la scurt timp de la instituire și din motiv că nu toți țăranii reușeau să-și încadreze gospodăriile în relațiile marfă-bani și se creditau doar pentru a-și acoperi subzistența. Lipsa de educație și de experiență a țăranilor a îngreunat adoptarea noilor tehnici agricole. Unii țărani din start nu aveau intenția de a rambursa creditul contractat, mai ales că legea le apăra minimul necesar de la confiscare în contul datoriei. Mentalul colectiv al țăranului încă păstra practicile medievale și constrângerile obștii sătești, reforma agrară și împroprietărirea țăranilor întârziind prea mult în Basarabia. Acest aspect, cumulat cu esența reacționară a reformei agrare, prin care țăranii au fost împroprietăriți cu loturi mai mici și mai proaste, decât ce dețineau până la reformă, precum și dificultățile la răscumpărarea pământului, îngreunau dezvoltarea inițiativei private chiar și în rândul comunităților rurale care avansaseră pe calea modernizării.

Referințe bibliografice:

1. BALAMACE, Ep. Din trecutul și prezentul cooperației din Rusia și Basarabia. În: *Basarabia economică*, Nr. 2, iunie 1919, pp. 21-28; Nr. 3, iulie, 1919, pp. 29-39.
2. GHENZUL, V. Rolul Zemstvelor, Statului și a păturii inteligente democratice în cooperație. În: *Basarabia economică*, Nr. 3, Iulie, 1919, pp. 40-53.
3. Журналы Бессарабского областного 5-го очередного земского собрания, в декабре месяце 1873 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №2-3, 1875.
4. Доклады Бессарабской Губернской Земской Управы Бессарабскому Экстраординарному Областному Земскому Собранию. În: *Сборник Бессарабского Земства*, 1871, №2.
5. Журналы Бессарабского областного экстраординарного Земского собрания. În: *Сборник Бессарабского Земства*, 1871, №2.
6. Журналы Бессарабского областного 5-го очередного земского собрания, в декабре месяце 1873 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №2-3, 1875.
7. Журналы заседаний Бендерского уездного 3-го очередного земского собрания. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №5, 1873.

8. Журналы заседаний Оргеевского уездного 3-го очередного земского собрания. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №4, 1873.
9. Полное Собрание Законов Российской Империи, собр. 2, т. XLIX, 1874, ч. 2, №53993, СПб., 1876.
10. Журналы заседаний Бессарабского Губернского 6 очередного Земского Собрания. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №1-2, 1876.
11. Журнал заседаний Оргеевского уездного VII очередного земского собрания 1875 г. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №3, 1876.
12. Отчет Оргеевской уездной земской управы VII очередному уездному земскому собранию о действиях и распоряжениях её за время с 1 октября 1874 г. по 1 сентября 1875 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №3, 1876.
13. Доклады Ясской уездной земской управы VII очередному уездному земскому собранию 1875 года и постановления по ним собрания. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №5, 1876, с. 149-150.
14. Доклады Бессарабской Губернской Земской Управы VII очередному Губернскому Собранию 1875 года, *Сборник Бессарабского Земства*, №1-2, 1876.
15. Журналы Заседаний Бессарабского Губернского VII очередного Губернского Собрания. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №1-2, 1876.
16. Доклады Бессарабской Губернской Земской Управы VIII очередному Губернскому Земскому Собранию 1876 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №1, 1877.
17. Отчет о действиях Бессарабской Губернской Земской Управы с 1 ноября 1875 по 1 декабря 1876 года, представленный VIII Очередному Губернскому Земскому Собранию. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №1, 1877.
18. Отчет Оргеевской Уездной Земской Управы VIII очередному Уездному Земскому Собранию о действиях и распоряжениях её за время с 1 октября 1875 г. по 1-е октября 1876 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №2, 1877.
19. Отчет о действиях Бессарабской Губернской Земской Управы с 1 ноября 1875 по 1 декабря 1876 года, представленный VIII Очередному Губернскому Земскому Собранию. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №1, 1877.
20. Отчет Оргеевской Уездной Земской Управы о действиях и распоряжениях её за время с 1-го октября 1876 года по 1-е октября 1877 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №4, 1878.
21. Отчет Хотинской Уездной Земской Управы IX очередному Уездному Земскому Собранию о действиях её с 1-го октября 1876 по 1-е октября 1877 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №4, 1878.
22. Отчет о действиях Бендерской Уездной Земской Управы с 1 сентября 1876 года по 1-е сентября 1877 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №5, 1878.
23. Доклады Аккерманской Уездной Земской Управы 9 очередному уездному Земскому Собранию. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №6, 1878.
24. Доклады Аккерманской уездной земской управы XI очередному уездному земскому собранию 1879 г. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №6, 1880.
25. Журналы заседаний Аккерманского уездного XI очередного земского собрания 1879 г. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №6, 1880.
26. Доклады Ясской уездной земской управы и журналы заседаний XI очередного Ясского уездного земского собрания созыва 1879 года. În: *Сборник Бессарабского Земства*, №4, 1880.
27. Отчет о действиях Оргеевской Уездной Земской Управы с 1 Сентября 1880 по 1 сентября 1881 г. XIII очередному Уездному Земскому Собранно 1881 г. În: *Вестник Бессарабского Земства*, №№6, 1882, с. 1-2.
28. Отчет Оргеевской уездной земской управы о действиях и распоряжениях ей за время с 1 сентября 1882 по 1 сентября 1883 года, *Вестник Бессарабского Земства*, №6, 1884.
29. Отчет о действиях Кишиневской Уездной Земской Управы за 1880 год. În: *Вестник Бессарабского Земства*, №№7-8, 1881.
30. Отчет о действиях Кишиневской Уездной Земской Управы за 1883 год. În: *Вестник Бессарабского Земства*, №№5, 1884.
31. Обзор Бессарабской губернии. În: *Вестник Бессарабского Земства*, №№1-2, 1881, отд. III.

32. СОКОЛОВСКИЙ, П. А. Деятельность Земства по устройству ссудо-сберегательных товариществ, СПб., 1890.
33. EMILCIUC, A. Instituționalizarea creditării agricole în Basarabia (1834-1914). În: *Revista de Istorie a Moldovei*, Nr. 1-2(137-138); 2024, pp. 33-45.

N. B: *Articolul a fost elaborat în cadrul Proiectului instituțional Coordonatele modernizării social-economice, politice, administrative și culturale în Moldova, Basarabia, RASSM, RSSM și Republica Moldova în context regional și european (studii, documente, sinteze). Subprogram 010401.*

Date despre autor:
***Andrei EMILCIUC*,** Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova.
ORCID: 0000-0003-0634-5002
E-mail: andrei.emilciuc@sti.usm.md

Prezentat: 08.09.2025